Шарқ юлдузи

Ойлик адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий журнал

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

8

1985

54-йил чиқиши

Редколлегия:

Сарвар АЗИМОВ
Ҳафиз АБДУСАМАТОВ
Нинель ВЛАДИМИРОВА
Жуманиёз ЖАББОРОВ
ЗУЛФИЯ
Абдусаид КЎЧИМОВ
/масъул секретарь/
Тоҳир МАЛИК
МИРМУҲСИН
Нормурод НАРЗУЛЛАЕВ
Умарали НОРМАТОВ
Абдулла ОРИПОВ
Иброҳим РАҲИМ
Туроб ТЎЛА
Худойберди ТЎХТАБОЕВ
/бош редактор ўринбосари/
УЙҒУН
Ўлмас УМАРБЕКОВ
Ўктам УСМОНОВ
Раҳмат ФАЙЗИЙ
Ҳалима ХУДОЙБЕРДИЕВА
Шоислом ШОМУҲАМЕДОВ
Иброҳим ЮСУПОВ
Нурали ҚОБУЛ
Ҳамид ҒУЛОМ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

www.ziyouz.com kutubxonasi

Мундарижа

ШЕЪРИЯТ

Жуманиёз Жабборов. Саратон нафаси 3
Муҳаммад Солиҳ. Сенга сўз излайман муносиб 79
Келди Қодиров. Тонгги ўйлар 84
Қутлибека Раҳимбоева. Улкан, кучли бўлиб яшаймиз 87
Нуриддин Бобохўжаев. Нурли йўл 112
Очил шоир Эшмурод ўғли. Сенсиз жило топмас қалбимнинг рози 116

НАСР

Ўткир Ҳошимов. Икки эшик ораси. *Роман.* Давоми 7

ДРАМАТУРГИЯ

Шуҳрат. Дўстимнинг ўғли. *Пьеса* 91

ҲИКОЯЛАР

Аҳмад Аъзам. Ноинсоф Мусо 117
Анвар Дадабоев. Битта арпа нон 127

БИЗНИНГ КАЛЕНДАРЬ

Ўзбекистон халқ шоири Собир Абдулла туғилган куннинг 80 йиллигига.
Собир Абдулла. Шеърлар. Ҳаёт йўли. Романдан парча 131
Рус ёзувчиси Михаил Зошченко туғилган куннинг 100 йиллигига
Михаил Зошченко. Ҳикоялар 149

ЮБИЛЯРЛАРИМИЗ

Жўлмирза Оймирзаев. *Шеърлар* 147

ШОИР ҚАЛБИ ДУНЁНИ ТИНГЛАР

Маҳмуд Дарвиш. *Шеър* 158
Антонио Жастино. *Шеърлар* 159

ЎЗБЕКИСТОН КП МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИ XVI ПЛЕНУМИ ҚАРОРЛАРИ АМАЛДА

Муҳим мавзу 161

ПУБЛИЦИСТИКА

Мирпўлат Мирзаев. Баҳор мамлакати 200

МЕРОСИМИЗНИ ЎРГАНАМИЗ

Эргашали Умаров. Ўзбек сўзлари Навоий даврида қандай жаранглаган 164
Салима Икромова. Алишер Навоий асарлари француз тилида . . 168

ЖАЖЖИ ТАДҚИҚОТ

Мирзааҳмад Азаматов. Мавлоно Хоразмий 171

ЖУРНАЛХОН МУЛОҲАЗАЛАРИ

Йўлдош Солижонов. Ижод — жасорат, шеър — жозиба 173

САРГУЗАШТ, ФАНТАСТИКА

Омон Мухторов. Мўъжиза. Қисса 176

ГУЛҚАЙЧИ

Абдулла Қаҳҳор. Ўзинг шифо бер 204
Мухтор Худойқулов. Янги масаллар 205
Эргаш Мажидов. Туюқлар 206
Ўткир Саидов. Битта китоб ўқидим 206

www.ziyouz.com kutubxonasi

ИЖОД — ЖАСОРАТ, ШЕЪР — ЖОЗИБА

(Биринчи китоблар ҳақида ўйлар)

Ҳозирги пайтда шеъриятни муқаддас санаб, катта масъулият билан ижод қилаётган Усмон Азимов, Шавкат Раҳмон, Хуршид Даврон, Муҳаммад Солиҳ, Азим Суюн, Садриддин Салимов, Қутлибека Раҳимбоева каби ёш шоирларимиз ҳам устозлар изидан бориб, умумбашарий фикрларни кўтариб чиқувчи шеърлари билан мухлисларни хушнуд этмоқдалар. Аммо очиғини айтганда, бу рўйхатни узоқ давом эттириб бўлмайди. Ҳозир негадир, биринчи китоби биланоқ халқ назарига тушиб, шуҳрат топаётган ижодкорлар кўп эмас. Хўш, бунинг сабаби нимада? Нега айрим китоблар ва уларнинг муаллифлари ўқувчилар томонидан қадрланмаяпти? Кўпгина шеърлар ўқилганда нечун қалбларни ларзага солмайди? Бунинг бош сабаби, бизнингча, айрим шоирларнинг ўз қадрини, баҳосини билмаслигидир. Улар халқ учун эмас, ўзлари учун ижод қиладилар. Шу туфайли уларнинг асарлари китобхон қалбидан жой тополмай, бошпанасиз шеърлар бўлиб қолмоқда. Уларнинг ёзганлари китобхон қалбига етиб боролмай, ора йўлда қолиб кетяпти. Шеърият майдонида муқим туриб қолиш учун ҳар ким энг аввало, бу ерга нима учун кириб келганлигини, унга қандай наф келтиришини бир карра ўйлаб олса, ёмон бўлмасди.

Яқинда мен биринчи тўпламларини эълон қилган ўнлаб шоирларнинг китоблари билан танишиб чиқдим. Очиқ эътироф этишим керакки, уларнинг аксариятида ёрқин индивидуаллик, ўзига хос оҳанг етишмайди. Мана, қўлимда Иброҳим Мусаев, Аҳмад Тошхўжаев, Турсун Али, Исмоил Тўхтамишев, Усмонжон Шукуров, Иброҳим Азимбоев, Темур Норбек, Ғулом Шомуродов, Мели Фармонов ва бошқа шоирларнинг тўпламлари ҳамда «Олтин беланчак» сериясида эълон қилинган икки китобдаги йигирма бир ижодкорнинг шеърлари. Бу шоирларнинг ҳамма шеърлари заиф демоқчи эмасман, улар орасида дурустлари ҳам бор. Лекин яхлит олганда, бу китоблар ҳозирги шеъриятимизнинг умумий савиясидан паст даражада ёзилган. Ваҳоланки, уларнинг аннотацияларида ҳамда кириш сўзларида ўқувчига катта ваъдалар берилади, муаллиф кўкларга кўтариб мақталади, оригинал шоир сифатида талқин этилади. Масалан, Аҳмад Тошхўжаевнинг «Юлдузлар сеҳри» номли тўпламига ёзилган аннотацияда шундай дейилади: «Шоир шеърларида оригинал фикрлашга, дунёни фалсафий идрок этишга интилади. У жўшқин туйғуларини, она юртига муҳаббатини лирик мисраларда куйлайди». Буни ўқигач, китобни яхши умид билан қўлга оламиз ва дастлаб «Ватан» сарлавҳали биринчи шеърнинг мутолаасига киришамиз:

Ватан — аждодларга мерос ошён,
Авлодларга зарра ҳоки муқаддас.
У номус мисоли асралган макон,
Осмон гумбазини жаранглатган сас!

Ёмон эмас (демак, яхши ҳам эмас) ва энди биз бундан ҳам кучлироқ бўлган образли ифодаларни, фалсафий мушоҳадаларни кутамиз. Аммо шоир бизга маълум гапларни айта бошлайди: Ватан — Муқимийнинг ҳужраси, Фурқатнинг ҳижронда кутган висол муждаси, Муса Жалилнинг кўз қораси, фазогирга тепадан кўринган диёр, фарзандларга меҳрибон она ва ҳоказо... Хулоса:

Мен-ку шу Ватаннинг қучоғида жо,
Лекин у ҳам мангу қалбимда жодир!

Хўш, шоир Ватан ҳақида қандай оригинал фикр, фалсафий мушоҳада билдирди? Бизнинг Ватан тўғрисидаги тасаввуримизга қандай янгилик қўшди? Ўйлаймизки, бу саволларнинг жавоби изоҳсиз ҳам тушунарлидир. Бугина эмас, А. Тошхўжаевнинг шеърлари чўзиқлиги, фикрий тарқоқлиги билан ҳам ўқувчини зериктиради. Айтайлик, «Сафар фалсафаси» шеърида илгари сурилган асосий фикр охирги бандда жойлашган. Шунинг учун ўзи чиройли тўртлик, яъни сафар таассуротларидан чиқарилган хулоса. Ваҳоланки, шоир уни беш бандга чўзиб юборади. «Олис юлдузлар», «Болаликка қайтиш», «Ўғлим Зоҳирга» сингари шеърлари хусусида ҳам шундай мулоҳаза билдириш мумкин.

Китобларга аннотация ёзган ўртоқлар авторларга нисбатан жуда сахий бўлиб кетишяпти. Масалан, Иброҳим Азимбоев «ҳар бир шеърида ўзига хос янги гап айтишга интилади» дейилади. «Қуёш чечаклари» тўпламини ўқиб чиқиб, шеърхон бирон «янги гап» тополмай овора бўлади. Иброҳим Мусаев «ўз шеърларида замондошларининг ўй-фикрларини, кечинмаларини қаламга олади, туғилган юрти манзараларини шавқ билан куйлашга

www.ziyouz.com kutubxonasi

интилади». Аммо ваъда қилинган мана шу шавқ бизга юқмайди. Қуруқ мадҳиябозликни халқ оҳанги руҳида ёзилган; эҳтиросиз, шунчаки назмбозликни лирик, фалсафий шеърлар тарзида баҳолаш, тавсия этиш ўқувчини алдаш, чалғитишдан бошқа нарса эмас.

Ваҳоланки, юқорида номлари зикр қилинган ижодкорлар замоннинг актуал масалаларини юксак бадиий шаклда ифодалаб беролмаяптилар. Иброҳим Мусаев, Исмоил Тўхтамишев, Турсун Али, Темур Норбек кабиларнинг кўпгина шеърлари шу туфайли китобхон қалбидан жой тополмай юрибди. Уларнинг шеърларидаги асосий камчилик ижтимоий руҳнинг етишмаслигида деб ҳисоблайман. Мазкур шоирларнинг тўпламларида Ватан, халқ, юрт, ёшлик, уруш ва тинчлик, дўстлик ва интернационал бурч тўғрисидаги шеърлар бор. Бироқ уларда эҳтирос, юксак образлилик йўқ. Шеър эса энг аввало, образли тафаккур мевасидир.

Масалан, Иброҳим Мусаевнинг «Оқшом ўйлари» тўпламидаги аксар шеърлар ҳистуйғудан йироқ бўлиб, уларда баландпарвоз сўзлар, яланғоч образлар кўп учрайди, бақироқлик, буйруқвозлик оҳанглари етакчилик қилади. Унинг шеърларидаги лирик қаҳрамонда активлик етишмайди, ҳаётдан, меҳнатдан, атроф-муҳитдан завқланиш каби туйғулар кам ифодаланади. Аксинча, лирик қаҳрамон — шоир ёлғиз қолиб ўй суриш, хаёлга берилиш билан банд бўлади, воқеа-ҳодисалардан таъсирланиш, фахрланишини шунчаки баён этиш билан чекланади. Биз шоир ўй суриш, хаёлга берилиш, сукунат, жимлик ҳақида ёзмасин, деб кўрсатма бермоқчи эмасмиз. Ҳақиқий шоир сукунат бағрида шиддатли ҳаёт оқимини, хаёл замирида зиддиятли қалб туғёнини акс эттириб бериши керак. И. Мусаевнинг шеърларида эса мана шу фазилат етишмайди.

Исмоил Тўхтамишевнинг «Чўл бойчечаги» тўпламидаги айрим шеърларда ҳарорат, бадиий тафаккур етишмайди, уларнинг ўрнини қуруқ мадҳия, баёнчилик эгаллаган. Масалан, «Комсомол монологи», «Онажон», «Биринчилар», «Отамга хат», «О, она шаҳрим» каби шеърлари ижодкор учун нақадар қадрли кишилар ва воқеаларга бағишланган. Аммо уларда ҳарорат етишмаслигидан авторнинг ота-онасига, устозларига, комсомолга, шаҳрига изҳор этмоқчи бўлган меҳр-муҳаббати бизга таъсир қилмайди, қалбимизни тўлқинлантирмайди. Сабаби, улар бадиий образли тафаккурдан йироқ бўлиб, оддий сўзлар тизмасига айланиб қолган. Мана бу мисолларни биргалашиб ўқиб кўрайлик:

Номинг ёзилганди чўл деб, ҳойнаҳой,
Бу қадим тарихнинг чўнг китобида.
Кундан кун яшнарсан, очасан чирой,
Кенгайиб борурсан чўл ҳисобига.
Эртаси мунаввар, сен манга фахрим —
О, она шаҳрим!

Ёки:

Бир замонлар атрофимга разм солиб тўймасдим,
Қара дея қистаб сени, ўз ҳолингга қўймасдим.

Энди инсоф билан айтинг-чи, ушбу сатрларнинг оддий сўзлашув нутқидан қандай афзаллиги бор?! Бунинг устига шоирнинг тили анчайин қашшоқ, натижада бир хил сўз ҳамда иборалар деярли ҳар бир шеърда такрорланиб келаверади. Масалан, биргина «дил» сўзи 21 мартга қўлланилади. Гап рақамда эмас, балки унинг ҳадеб бир хил маънода қўлланилаверириши ўқувчи ихлосини қайтариб қўйишидадир. Шунингдек, И. Тўхтамишев шеърларида синоним сўзларни ёнма-ён истифода этиб, мазмунни сийқалаштириш ҳам асосий камчиликлардан ҳисобланади («ҳар бир **одим**, ҳар бир **қадамда**,«Фарҳод каби **эл, юрти** учун», «Маҳтал кутар **баҳор, кўкламни** » каби). Шоир сўзлар маъносининг фарқига бормай қўллайвериши туфайли «Эл-юрт деб кўз юмган **ватан сардори**» (ватан ҳалоскори, солдати бўлиши мумкин, аммо сардори, яъни бошлиғи бўлмайди), «Самоларни забт этдик маҳтал» (**маҳтал** — зориқиб, интизор бўлиб деган маъноларни англатади, ана энди сатр мазмунини чақиб кўринг), «Чақмоқ чақнаса-да **томчимас ёмғир**» (томчиламас бўлиши керак) сингари ғализ жумлалар пайдо бўлади.

Ҳақиқий ижодкор китобдан китобга ўсиб бормоғи керак. Ҳар бир асари ўзининг ориғиналлиги, аввалгиларига ўхшамаслиги билан ажралиб турмоғи шарт. Инқилобнинг оташнафас шоири В. Маяковский таъбири билан айтганда, ижодкорни «янги асарининг аввалгисидан бўш чиққанлиги эмас, балки унга ўхшаб қолганлиги» кўпроқ ташвишга солиши зарур.

Эндигина бир-иккита тўплам чиқарган ижодкорларнинг энг асосий камчилиги тематик торлик деб ҳисоблайман. Бинобарин, кўпчилик шоирларимизнинг фикр қамрови тор, дунёқараши чегараланган, узоқни кўзлай олмайдилар, яъни келажакка дахлдор гап айта олмайдилар.

Ахир, Ғафур Ғуломни буюк қилган шу тафаккур чексизлиги эмасми?! Эслаб кўринг: биргина сиёҳдонни қандай тарихий-ижтимоий воқеалар билан боғлай олади! Ҳар бир шоир ўз поэтик оламини беқиёс даражада кенгайтириш учун тинимсиз изланиши, астойдил курашиши, ҳа, айнан **курашиши** керак. Менинг назаримда, шоирлик фахри ва машаққатини бўйнига олиб, адабиёт даргоҳига қадам қўйган ҳар бир ижодкор Усмон Азимовга қўшилиб шундай хитоб қилишга тамоман ҳақлидир:

Замин — улкан, само — чексиз, олам — бесарҳад,
Сен нимасан! Бир заррасан, нуқтасан фақат.
Йўқ, шоирсан! Миттиман деб ғам чекма зинҳор,
Кенгликларга сиғмай ҳайқир: «Олам бунча тор!»

www.ziyouz.com kutubxonasi

Демак, шоир ўзи митти жон бўлса ҳам кенг оламга сиғмайдиган қудратга эга бўлиши керак. Ҳаётга тийрак кўз билан боқиш бу оламни шубҳасиз, кенгайтиради. Ҳозирги замон шоири атрофида рўй бераётган барча воқеа-ҳодисаларга актив муносабат билдириши, уларни ўз сози ва овози билан куйлай олиши шарт.

Поэтик оламнинг, тематиканинг торлиги шоирларимизнинг оригинал фикрлашларига жиддий тўсиқ бўлмоқда. Бу ҳолни бухоролик ёш шоир Усмон Файзий ижоди мисолида ҳам кўриш мумкин. У асосан ғазаллар ёзмоқда. Ушбу жанрда унинг изланишлари ва интилишларини табриклаган ҳолда шуни айтиш керакки, бу ғазаллар ҳали қиёмига етмаган, кўп сакталиклар учрайди, вазига тушмаган ўринлар бор, беъзан қофия ёки ритмга берилиб кетиб мазмунга путур етказиш ҳоллари рўй беради. У ҳам бошқа шоирлар сингари она юрти Бухоро тўғрисида ғазал яратибди. Ният яхши, ижодкор ўз ўлкасига бўлган меҳр-муҳаббатини тараннум этади. Лекин кўпчилик ижодкорларимизга хос бўлган қусур — тор маҳаллийчилик қобиғига ўралашиб қолиш, қуруқ мақтов-мадҳия билан чекланиш, куйланмоқчи бўлган шаҳрининг ҳали ҳеч ким кўрмаган, ҳис этмаган фазилатларини кашф эта олмаслик, энг ёмони, умумийлик — Усмон Файзийга ҳам хосдир. Мана, унинг ғазалидан айрим байтлар:

Кўзимга нури, аълосан, Бухоросан, Бухоросан,
Ватансан, улки зебосан, Бухоросан, Бухоросан.
Заминдек вазмину маҳваш, фалакдек рангину дилкаш,
Қиёссиз турфа маъвосан, Бухоросан, Бухоросан.

Энди шу парчадаги Бухоро номининг ўрнига ўз шаҳрингизни (масалан, Самарқандми, Наманганми, Хоразмми) қўйиб ўқинг-чи, ҳеч нарса ўзгармайди.

Ёш шоирлар орасида айниқса, ҳозир барбод берилган муҳаббат ва ҳижрон тўғрисида шеърлар ёзиш урф бўлиб қолди.

Афсуски, аксар ёш шоирларимизнинг бу масалада оҳ-воҳдан нарига ўтмасликлари ўқувчи энсасини қотирмоқда. Масалан, Иброҳим Азимбоевнинг «Сенга шодлик бермоқ учун туғилганман» сатри билан бошланувчи шеърини олиб кўрайлик. Маъшуқага аталган саккиз мисрали бу шеърда шоир ёруғ дунёга фақат «ёрни суймоқ, барча истакларини бажо этмоқ, қирқ кокил сочларини (аслида «кокил»дан сўнг «соч» сўзининг кераги ҳам йўқ) силамоқ, ёвнинг дайди ўқларидан асрамоқ, кунига икки марта қондек қизил гул териб олқишламоқ учун туғилганлигини» айтади.

Шунингдек, Хосият Бобомуродова, Дилбар Ҳайдарова, Худойберди Эшонқулов, Эркатош Шукурова кабиларнинг муҳаббат ва ҳижрон тўғрисидаги шеърлари ҳам ўқувчида нохуш кайфият ҳосил қилади. Таниқли шоирларнинг муҳаббат тўғрисидаги шеърларини ўқувчилар нега излаб юриб ўқийдилар, ёд оладилар-у, юқоридаги шеърларга унинг рағбати йўқ? Чунки чинакам ишқий лирика қалбимизни фараҳбахш туйғуларга тўлдиради, келажакка умид туғдиради, севгининг қудратини сездиради, руҳимизни кўтаради. Бизга кўпроқ мана шундай шеърлар зарур.

Хуллас, ҳар бир ижодкор мавзу доирасини беқиёс даражада кенгайтириши керак. У ўзини халқининг куйчиси, даврнинг овози, буюк Ватан фарзанди эканлигини унутишга, тор доирада ўралашиб қолишга мутлақо ҳаққи йўқ.

Йўлдош СОЛИЖОНОВ,
филология фанлари кандидати

www.ziyouz.com kutubxonasi